

Economisch denken in Nederland

MARTIN FASE

Economisch denken in Nederland

Een geschiedenis in portretten

MET EEN INLEIDING DOOR

Jan Middendorp

ONDER REDACTIE VAN

Jan Middendorp

Theo Kuipers

Bram Scholten

Niels van Kemenade

Boom

Omslag: Rouwhorst + van Roon Grafisch Ontwerp
Verzorging binnenwerk: Bas Reijnen

© 2026 Martin Fase | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 9789024401376
NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding — Martin Fase en het economisch denken
in Nederland 9

DEEL 1 — Nederlands economisch denken in portretten 27

1. De negentiende-eeuwse econoom en staatsman Nicolaas Pierson 29
2. Een ‘strijdlustige juffrouw’: Elizabeth van Dorp, de eerste vrouwelijke econoom van Nederland 49
3. ‘Dat is, overal waar het erop aankomt “huis te houden”’: over de econoom en romanschrijver Nico J. van Suchtelen 61
4. Herman Frijda: onderwijspionier en grondlegger van de sociale economie in de zesde faculteit van de UvA 73
5. Jan Goudriaan: van eigenzinnig ingenieur tot sociaaleconoom 93
6. Johan Gerbrand Koopmans: een denker over economische samenhangen en neutraal geld 111
7. Gerard Th.J. Delfgaauw: een bijkans vergeten sociaaleconoom uit Amsterdam 139
8. Piet de Wolff: wiskundig econoom en gezaghebbend beleidsadviseur 161
9. Het economisch gedachtegoed van professor Pieter Hennipman 177
10. Jacques Jacobus Polak: vormgever van de wetenschappelijke basis op het IMF 193

11. Geldoph A. Kessler: Centrale Bankdirecteur, eigenzinnig macro-econoom en onafhankelijk denker over geld in de samenleving **199**
12. Leendert Marinus Koyck: een parel in het pantheon der Nederlandse economisten **221**
13. Folkert de Roos: wetenschapper, adviseur en baken voor het bankwezen **237**
14. Hendrik Samuel Houthakker: Nederlands Amerikaanse topeconoom en adviseur **243**
15. Jan Salomon Cramer: Nederlandse universiteitseconoom met een literair randje **249**
16. Willem Frans Victor Vanthoor: een leven in de beleidsvoorbereiding met liefde voor economie **263**

DEEL 2 — Het Nederlandse monetaire denken in de twintigste eeuw **273**

17. Het monetaire denken in Nederland gedurende het interbellum **275**
18. De wisselwerking tussen monetair denken en monetaire instituties in Nederland **301**
19. Van droom naar daad: veertig jaar monetaire economie in vogelvlucht **315**
20. De omloopsnelheid van het geld **349**
21. Het Nederlandse monetaire debat en de plaats van het monetarisme daarin **357**
22. Vijftig jaar Nobelprijs voor de Economie: de macromodellen van Tinbergen en het monetaire gezichtspunt **365**
23. Investeer in de geschiedenis van het economisch denken **377**

Noten **385**

Korte biografische schets Martin Fase **399**

Overzicht originele publicaties **401**

Literatuur **403**

Personenregister **439**

Voorwoord

Dit boek behandelt de geschiedenis van het economisch denken in Nederland over de circa honderdvijftig jaar tussen het midden van de negentiende eeuw tot het begin van de eenentwintigste eeuw. Het is door ons – het redactiecomité – samengesteld omdat wij, ondanks onze verschillende achtergronden, al langer onder de indruk waren van de publicaties van Martin Fase over dit onderwerp. Deze zijn zowel afzonderlijk als in hun samenhang interessant. Daarbij gaat het niet alleen om een aantal thematische uiteenzettingen, maar vooral ook om Fases stukken over het denken en doen van een groot aantal Nederlandse economen uit de negentiende en twintigste eeuw. Deze bonte stoet karakters werkte, net als Fase zelf, op de grens van theorie en beleid. Zij wisten theorie en praktijk met elkaar te verbinden. Samen waren zij cruciaal voor het economisch denken in Nederland en daarmee de financieel economische politiek zoals we die nu kennen.

Wij hebben de teksten van Fase zo veel mogelijk intact gelaten, maar ons de vrijheid veroorloofd om, naast veelal kleine aanpassingen en een aantal correcties hier en daar, een enkele keer formuleringen iets aan te passen ter wille van de leesbaarheid. De titels van de hoofdstukken 10, 13, 14, 15 en 16, die in het origineel alleen uit een naam bestonden, zijn uitgebreid om deze in lijn te brengen met andere titels die Fase aan zijn stukken gaf.

Wij danken zonen Martin Fase jr. en Aart Fase voor hun instemming met deze postume (her)uitgave van een groot deel van hun vaders publicaties over het economisch denken in Nederland.

Wij danken de uitgevers van de boeken en tijdschriften waarin de artikelen voor het eerst zijn verschenen voor hun toestemming

tot opname in dit boek (zie pagina 401 voor een overzicht van de originele publicaties).

Tevens danken wij emeritus-hoogleraar Nicolette Mout, die samen met Fase het levensbericht van Willem Vanthoor schreef, voor de mogelijkheid ook dit stuk op te nemen in het boek.

Wij danken ook De Nederlandsche Bank, *Economisch-Statistische Berichten*, allwater&Co en de Koninklijke Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen voor hun hulp en steun bij het maken van dit boek.

Tot slot danken wij Boom uitgevers voor hun enthousiasme en de samenwerking.

Jan Middendorp, Theo Kuipers, Bram Scholten en Niels van Kemenade

INLEIDING

Martin Fase en het economisch denken in Nederland

Jan Middendorp

In de tweede helft van de vorige eeuw waren er, waar je ook keek, in politiek en beleid, overal economen. Economische inzichten speelden een grote rol in het maatschappelijk debat. In het parlement, op ministeries, in economiekaternen van kranten, op allerlei plekken in het bedrijfsleven werd, soms in ingewikkelde, soms in simpele woorden, over economie gesproken. Dat is de afgelopen twee decennia anders. Discussies over inflatie, mededinging en de Nederlandse economische structuur zijn naar de randen van het Nederlandse politieke debat verdwenen. Na de financiële crises tussen 2008 en 2012 (de Grote Recessie) zaten economen, onder verwijzing naar het brede en meestal negatief bedoelde label 'neoliberaal', op de beklaagdenbank. Economen worden sindsdien op z'n best als *nerds* gezien, wat vreemde vogels in het politiek bedrijf. Digitalisering en de daarmee gepaard gaande snelle technologische innovatie maken echter dat onze maatschappij snel verandert. Dat heeft als bijeffect dat de gedachte dat economische inzichten wel waardevol zijn om te bepalen hoe we onze samenleving vormgeven weer in populariteit toeneemt. Economen mogen zo lijkt het weer voorzichtig van de beklaagdenbank komen. Dit boek laat zien wat Nederlandse economen de afgelopen anderhalve eeuw bezighield en hoe zij omgingen met de uitdagingen van de snel veranderende wereld om hen heen.

Fases wereld van modellen, geld en grenswerk

De geschiedenis van het economisch denken in ons land is onderbelicht. Dit boek is er omdat Martin Maria Gerardus Fase het denken van, soms lang geleden overleden, economen wel van groot belang vond. Hij meende dat kennis van de geschiedenis van het economisch denken waardevol was voor de actuele economische politiek. Na zijn pensionering bij De Nederlandsche Bank (DNB) in 2001 en zijn emeritaat bij de Universiteit van Amsterdam (UvA) in 2003 heeft Fase zo'n twintig jaar geschreven over negentiende- en twintigste eeuwse Nederlandse economen en hun ideeën. Hij laat in zijn stukken zien waarom en hoe ideeën van vroegere economen nog altijd onze economische politiek beïnvloeden. Tegelijkertijd valt steeds op hoe vergelijkbaar de problemen van toen zijn met die van nu. Fase keek in zijn stukken over de Nederlandse economiebeoefening ook naar het economisch denken buiten Nederland. Hij laat zien waar de ontwikkelingen in ons land verschilden van die in het buitenland en hoe de ideeën van de grote internationale economen uit de tweede helft van de vorige eeuw, John Maynard Keynes en Milton Friedman, in ons land vaste grond onder de voeten kregen.

Fase was meer dan een observant. Hij was zelf een actor in het Nederlandse maatschappelijk debat over economie in de tweede helft van de vorige eeuw. Hij kreeg als student les van flink wat van de bonte stoet economen die we in dit boek tegenkomen. Tijdens zijn studie in de jaren zestig leerde hij van zijn hoogleraren op de economische faculteit in Amsterdam hoe de studie van prijzen, geld en handel kon helpen bij het vormgeven van de maatschappij.

Na zijn studie in Amsterdam en promotie in Rotterdam begon hij in 1971 bij DNB een zoektocht. Zijn opdracht was om het gebruik op DNB van economische modellen, oftewel wat we nu econometrie noemen, voor de instelling te ontsluiten.

Jan Tinbergen, de eerste Nobelprijswinnaar voor de economie, had na de Tweede Wereldoorlog met zijn empirische modellen de basis gelegd voor dit nieuwe gebied in de economische wetenschap. Zijn modelmatige aanpak ontketende een revolutie. In combinatie met het denken van Keynes gaf het gebruik van

economische modellen economen nieuwe mogelijkheden hun wetenschap in de praktijk in te zetten. Zo konden zij met modellen krachtige uitspraken doen over de economische politiek. De interactie tussen wetenschap en economische politiek veranderde daarmee radicaal. Fase was naar DNB gehaald door Jelle Zijlstra, die in 1967 Marius Holtrop had opgevolgd als president. Holtrop was er zijn hele presidentschap, zo'n twintig jaar, van overtuigd geweest dat economische modellen weinig waarde hadden voor het monetair beleid van de Bank. Er was dan ook nauwelijks aandacht voor econometrie bij DNB. Dat veranderde met de komst van Fase, die een omvangrijk wetenschappelijk onderzoeksprogramma in de monetaire econometrie opzette. Om grip te krijgen op de weerbarstige werkelijkheid rondom de Bank probeerde hij de economie met theorie en statistiek in modellen te vangen. Het gebruik van wetenschappelijke analyse en met name van modellen voor de economische politiek zijn een centraal thema in dit boek.

Fase hield in zijn werk altijd het vizier gericht op onderzoek dat daadwerkelijk ingezet kon worden voor de economische en monetaire politiek. Hij moest wel, gezien de taken van zijn werkgever, maar hij deed dat ook uit de overtuiging dat het waarde had als economen zich bewogen tussen beleid en onderzoek. Zogenaamde 'grenswerkers' die zich in denken of doen op het snijvlak van wetenschap en beleid bewogen, zijn het tweede centrale thema in dit boek.¹

Economie was in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw een wereld van aggregaten. Economen keken naar productie, werkloosheid, het bruto nationaal product, oftewel wat we nu noemen: de macro-economie. Het denken van Keynes en vooral interpretaties van zijn denken waren cruciaal om modellen ook praktisch toe te passen bij het maken van beleid. Juist Keynes zag de monetaire kant, de rol van het geld in de economie, als minder relevant. Keynesianen waren daarom ook sterk gericht op de reële kant van de economie. Het monetaire, de rente en inflatie maar ook het belang van de interactie tussen reële en monetaire economie is het derde centrale thema in dit boek.

De brug tussen economisten honderd jaar geleden en economen nu

Na zijn pensionering op de UvA verkocht Fase een groot deel van zijn economieboeken. Hij bracht dozen vol naar het naast het P.C. Hoofthuis gevestigde en door Amsterdamse economen veel bezochte antiquariaat De Kloof. Een breuk met de wetenschap die hem veertig jaar zo geboeid had? Geen volledige breuk in ieder geval. Toen Fase overleed bleek dat hij inderdaad een aantal, vooral technische, boeken van de hand had gedaan, maar ook dat hij nog flink wat economieboeken had gehouden.

De verkoop na zijn emeritaat stond wel ergens voor. De eerste jaren na zijn pensionering hoorde de Nederlandse economenwereld, waarin hij drie decennia een luide stem was geweest, weinig tot niets van hem. Aan Fases stilte kwam zo'n zeven jaar later een eind. De wereldwijde financieel-economische crisis tussen 2008 en 2012, die economen zoals gezegd in de beklagdenbank bracht, betekende ook Fases terugkeer in economenland. Hij begon weer te publiceren. Daarbij richtte hij zich op de ontwikkeling van het economisch denken in Nederland. 'Nederlandse economen hebben veel te weinig belangstelling voor de ontwikkeling van hun eigen vak,' zo zei hij. Dat was zonde, of zoals hij het zelf waarschijnlijk sterker zou zeggen: een cruciale fout. Fase meende dat de ideeën van economen uit het verleden zeer waardevol waren voor praktiserende economen van nu. En hij begon weer te publiceren om die boodschap uit te dragen.

Deze overtuiging zegt ook iets over zijn veelzijdigheid. Toen Fase studeerde, speelde de geschiedenis van het economisch denken een grote rol in de academische wereld. Veel economen werkten traditioneel, dat wil zeggen weinig kwantitatief, laat staan modelmatig. Dat de oplossingen van economen uit het verleden relevant waren voor het oplossen van actuele economische problemen, was niet controversieel toen Fase in de jaren zestig studeerde. Dat was het wel in 2003, toen hij de universiteit verliet. De belangstelling voor de ontwikkeling van het economisch denken nam onder economen snel af tijdens zijn werkzame leven.

Fase was zelf jarenlang bezig de economie in wiskundige vergelijkingen te vangen. Gedurende zijn werkzame leven bleef het denken over modellen in zijn vakgebied steeds opschuiven. Hoewel hij op de Bank als kwantitatief econoom en modellenmaker pur sang opereerde, vergat hij die andere manier om naar de economie te kijken niet. Altijd bleef hij de invalshoek van zijn docenten die in de jaren zeventig en tachtig met pensioen waren gegaan, onthouden. Op verzoek van DNB-president Zijlstra schreef hij vlak voordat deze in 1981 met pensioen ging, over Johan Gerbrand Koopmans. Koopmans en Zijlstra zijn voorbeelden van de generatie economen die in het interbellum en net na de Tweede Wereldoorlog hun loopbaan begonnen. Zijlstra had, hoewel hij Fase daarvoor naar de Bank haalde, zelf weinig op met de empirische, kwantitatieve aanpak in de economie. Zijn denken was gegrond in de verbale, niet-kwantitatieve traditie van economen als zijn vriend Pieter Hennipman (zie hoofdstuk 9) en zijn promotor Koopmans (zie hoofdstuk 6). Deze traditie, zoals de Duitsers zeggen de *Dogmengeschiede*, bekijkt de economie vanuit de ideeën (en dogma's) van vroegere economen. Fase betrad vijfentwintig jaar later dan Zijlstra de academische wereld, maar had veel van het denken van deze generatie meegekregen op de UvA, bijvoorbeeld als student-assistent van Hennipman.

Toen Fase met pensioen ging, hadden kwalitatief en kwantitatief modelmatig denken van rol gewisseld in de economenwereld. Modellenmakerij was de *raison d'être* van economen geworden. Economie zonder modellen werd niet meer gezien als economie. Er was nauwelijks meer belangstelling voor economen uit het verleden. Fase was de levende verbinding tussen de twee manieren waarop Nederlandse economen naar de wereld keken. Fase, bij DNB de strijder voor een modelmatige aanpak, wees aan het begin van onze eeuw zijn vakgenoten juist weer op het belang van het bestuderen van de ideeën van economen uit het verleden.

Fase schreef de laatste twintig jaar van zijn leven over andere tijden, en zijn taalgebruik is af en toe ook van een andere tijd. Woorden als 'transigerend', wat 'compromisgericht' of 'een tus-

senweg tussen posities zoekend' betekent, zijn een echo uit het begin van de twintigste eeuw. Het woord 'omwegproductie' – dat wil zeggen: niet direct produceren (niet direct het bos in stappen om op hazen te jagen) maar via een omweg (eerst kapitaalgoederen maken, zoals pijl en boog, om het jagen efficiënter te laten verlopen) – stamt uit het eind van de negentiende eeuw. Het begrip omwegproductie is afkomstig van de Oostenrijkse econoom Eugen von Böhm-Bawerk, maar is na de Tweede Wereldoorlog verdwenen uit het jargon van economen. Ook het uitwisselbaar gebruik van 'econoom' en 'economist' is een voorbeeld van de verschillen tussen de periode die in dit boek beschreven wordt en de huidige tijd. Zo wordt de economische theorie soms extra inzichtelijk gemaakt door Fases taalgebruik en is taal een reflectie van de brug die in dit boek gebouwd wordt tussen economisten van toen en de economen van nu. Fase was bekend met de beide oevers die door die brug werden verbonden. Hij had bij economen gestudeerd die in het interbellum de basis voor de Nederlandse economiebeoefening legden, en stond tot bijna honderd jaar later nog steeds midden in de Nederlandse economenwereld van de eenentwintigste eeuw.

Archaïsch taalgebruik kan ook nadelen hebben. Als Fase schrijft over 'de eerste vrouwelijke econoom van Nederland', Elizabeth van Dorp (zie hoofdstuk 2), staat in de titel van het stuk 'een strijdlustige juffrouw'. Dat waren de woorden die gebruikt werden in die tijd, toen Van Dorp werd afgewezen voor een academische positie. Een citaat uit een andere tijd; 'juffrouw' zou vandaag de dag niet meer worden gebruikt. Fase besteedt geen tijd aan het opnieuw contextualiseren van het verleden op dat soort punten. Dat geldt bijvoorbeeld voor Nicolaas Pierson (zie hoofdstuk 1). Fase focust op Piersons economische denken, dat hij niet buiten de economische wetenschap of in de huidige maatschappij probeerde te plaatsen. Hij vond het daarnaast 'een gulden regel wetenschappelijk werk uit het verleden vooral te beoordelen naar de maatstaven van zijn ontstaanstijd'.

De econoom als onderwijzer, onderzoeker en adviseur

De uitgever, literator en gepromoveerd econoom Nico van Suchtelen (zie hoofdstuk 3) blijkt vlak bij Sloterdijk te hebben gewoond. Hij zag, zo beschrijft Fase, de blauwe trams tussen Amsterdam en Haarlem/Zandvoort voorbijgaan. Een overeenkomst met de jonge Fase, die ook vlak bij Sloterdijk opgroeide en daar ook in 2023 op begraafplaats Sint Barbara begraven is. Hoewel dit boek over ideeën gaat, komen er af en toe ook persoonlijke details voorbij. Fase schrijft over Piet de Wolff (zie hoofdstuk 8) dat die soms ‘scherp en ongeduldig uit de hoek kon komen en door zijn onstuimige optreden mensen de schrik op het lijf kon jagen’ maar tegelijkertijd ‘een vriendelijke en toegankelijke hoogleraar en een beminnelijk bestuurder met oprechte belangstelling voor anderen’ was. Het zou het zo maar over Fase zelf kunnen gaan. Een ander voorbeeld is dat termen als ‘eigenzinnig’ en ‘onafhankelijk denker’ veel voorkomen in de titels van Fases publicaties. Het ‘overall waar het erop aankomt “huis te houden”’ in de titel van het stuk over Van Suchtelen, geeft een strijdbaarheid aan die ook Fase niet vreemd was. Even het terrein van psychologie betredend, lijkt het dat Fase wellicht iets van zichzelf terugzag in sommige van de mensen die hij beschreef.

Ook op een ander punt liet Fase zijn normale gereserveerdheid los. Een aantal keer haalt Fase, zelf tot het eind van zijn leven belijdend katholiek, de religieuze levensovertuiging van beschrevenen aan - van de rooms-katholieke Gerard Delfgaauw (zie hoofdstuk 7) en Hendrik Houthakker (hoofdstuk 14), die betrokken waren bij symposia van het Vaticaan, tot de protestantse overtuiging van de wiskundig econoom Leendert Koyck (hoofdstuk 12). Fase voelde zich in het laatste kwart van zijn leven vrij om een onconventionele onderzoeksstrategie te volgen. Zijn eerste stuk was een in memoriam voor oud-DNB-medewerker Wim Vanthoor (zie hoofdstuk 16). Een wat wonderlijke keuze, want Vanthoor was, buiten DNB-kringen, een onbekende econoom. Dat hij langjarig op de Bank Fases medewerker was geweest zal een van de redenen zijn geweest waarom Fase over hem schreef.

Het ging na het eerste stuk over Vanthoor snel. Fase ging, zoals altijd als hij besloten had iets te doen, zo snel mogelijk maar gedisciplineerd voorwaarts. Hij schrijft over de voormalig directeur bij het Internationaal Monetair Fonds (IMF) Jacques Polak (zie hoofdstuk 10), om daarna in rap tempo portretten van Jan Goudriaan jr. (hoofdstuk 5), Mars Cramer (hoofdstuk 15), Delfgaauw, De Wolff en Hennipman (hoofdstukken 7, 8, en 9) te publiceren. Hoewel iets bekender dan Vanthoor, zijn de door Fase beschreven economen, met uitzondering van wellicht Polak, in het buitenland niet heel bekend. Fase sloeg aparte portretten van bekendere Nederlandse economen over wie ook al veel geschreven was, zoals Jan Tinbergen, Jelle Zijlstra, Johannes Witteveen en Jan Pen, over. Daarmee worden de ideeën van deze bekendere economen echter niet overgeslagen, want die zien we op verschillende punten, zeker in de algemene hoofdstukken, prominent terugkomen.

Dat Fase af en toe ook door de lens van minder bekende economen keek, zoals Vanthoor, sluit aan bij de boodschap die hij wilde overbrengen. Ook als Fase verder in het verleden teruggaat, schrijft hij zowel over bekende economen, zoals Pierson, als over minder bekende, zoals Herman Frijda (hoofdstuk 4) en Elizabeth van Dorp. Het verhaal van Vanthoor is bovendien een hommage aan het levenslange trouwe werk van een bij het publiek onbekende econoom bij een grote financieel-economische beleidsinstelling. Alle geportretteerden werkten op het snijvlak van wetenschap en beleid zonder (op Pierson na) minister of DNB-president te worden. Dat het regelmatig relatief onbekende economen betreft, sluit tot slot ook aan bij Fases gedachte dat het niet om de persoon gaat, maar om zijn of haar ideeën.

Dit boek gaat over de ideeën van economen die vanuit de wetenschap naar beleid keken, of in sommige gevallen vanuit een beleidsinstelling met de instrumenten van de wetenschap de economische politiek vormgaven. Hoewel Fase de politiek nauwgezet volgde, zeker de economische politiek, hield hij deze altijd op afstand. Hij was nooit actief bij een partij, en welke politieke partij zijn voorkeur had, hield hij voor zichzelf. Daarnaar gevraagd mompelde hij 'dat hij uit een katholieke familie kwam die een lange historie had met een voorloper van het CDA'. Toch

vond Fase dat een deel van de taak van de econoom, meer precies de wetenschappelijk geïnteresseerde econoom, wel degelijk in de wereld van politiek en beleid lag. Wat een econoom volgens Fase moesten doen was drieledig: hij of zij moest onderwijzer, onderzoeker en beleidsadviseur zijn. De meeste personen in dit boek waren inderdaad onderwijzer en onderzoeker, en hielden zich ook in meer of mindere mate bezig met beleid. Meestal deden zij dit door het geven van advies; ze bevonden zich dus niet in de vuurlinie van de politiek en populaire media. Dat is een aanpak die Fase zelf ook volgde.

De weging van die drie elementen, onderwijs, onderzoek en beleidsactiviteit, kon sterk verschillen en was ook veranderlijk door de tijd. Hennipman was veel meer onderwijzer dan beleidsadviseur. Ook de Amsterdamse hoogleraren Frijda en Cramer legden het zwaartepunt bij het onderwijs. Bij DNB-directeur Kessler (zie hoofdstuk 11) en bij Polak in zijn tijd als IMF-hoofdeconoom lag de nadruk juist niet op onderwijs maar op beleidsadvies. Toch bleven ook Kessler en Polak, vanuit de beleidsinstellingen waar ze werkten, met een stevig been in de wetenschap staan. Delfgaauw en De Wolff hadden korte beleids carrières bij de gemeente Amsterdam en het CPB, maar keerden terug naar de academische wereld. De periode als beleidsmaker hielp hen later bij hun onderwijs en onderzoek. Toen Delfgaauw van gemeenteambtenaar hoogleraar werd, bleef hij aan dezelfde vraagstukken werken. Hij richtte zich niet op het ontwikkelen van nieuwe theorie. Hij probeerde op de universiteit vanuit de bestaande theorie beleidsmakers en politici kennis en ideeën aan te reiken. Theoretische analyse, wetenschappelijke begripsvorming en empirisch onderzoek waren in zijn ogen onontbeerlijk om praktische problemen aan te pakken. IMF-directeur Polak en DNB-directielid Kessler werkten wel hun hele carrière in de beleidswereld. Fase noemt Kessler een steller van vragen en zoeker naar antwoorden die hij telkens opnieuw ter discussie stelde. Dat lijkt niet altijd nuttig voor de besluitvorming in een beleidsinstelling, maar is wel tekenend voor het onderscheid in de beleidswereld tussen de meer wetenschappelijk georiënteerde economen, zoals Kessler, en de meer politiek georiënteerde economen.

Ook zijn omschrijving van Frijda is een mooi voorbeeld van hoe Fase naar de verschillende taken van de econoom keek. Frijda was een ‘zoeker en vrager meer dan een vinder en wetter’, en daarbij was hij ‘immer wars van enigerlei vorm van dogmatiek’. Dat laatste is voor een goede beleidsadviseur natuurlijk van groot belang. Frijda opereerde dan ook heel anders dan, in Fases woorden, de huidige ‘academische mode’, waarin onderwijs voor sommige hoogleraren bijzaak leek te zijn geworden.

Het gevaar van wetenschappers die zich druk maken om de beleidspraktijk is dat zij als politicus gaan opereren. Wetenschappers die een inhoudelijke, op wetenschap gebaseerde visie over willen brengen naar beleidsmakers of, platter, soms zelf politicus willen worden, lopen vaak vast in het ingewikkelde proces dat politiek heet. Wetenschappelijke beleidsadviseurs die zelf aan de knoppen willen zitten, hebben meestal snel door dat ze met alleen zoeken en vragen in de beleidswereld minder gedaan krijgen dan de wetenschappers die zich transformeren tot pure vinders en wetters. Voor onderzoekers die om beter gehoord te worden het zoeken en vragen aan de kant zetten en daarom in zijn ogen min of meer vermomde politici waren, was Fase allergisch.

De problemen waar economen in de vorige eeuw mee worstelden, zijn soms opvallend gelijk aan de problemen van vandaag. Delfgaauw bleef, na zijn werk bij de gemeente Amsterdam, altijd bezig met de vraag hoe we in Nederland enorme hoeveelheden woningen per jaar zouden kunnen gaan bouwen. Hij zocht het antwoord op deze vraag, die iedere Nederlander vandaag de dag bekend voorkomt, door economische wetmatigheden van de volkshuisvesting en stedelijke ontwikkeling te bestuderen. Zijn conclusie was dat demografie, en de daarmee verbonden migratiesaldo's in Nederland, een cruciale factor was voor het huisvestingsvraagstuk. Kortom, Delfgaauw kwam in zijn studies over de woningbouw uit bij dezelfde vraagstukken die recent door de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen onder leiding van Richard van Zwol in haar kloeke rapport beschreven zijn.²

Als centraal bankier en minister van Financiën kwam Pierson wel in de vuurlinie van de politiek te staan. Toen hij als minister de belasting op consumptie wilde verlagen, beloofde hij de Tweede

Kamer een hypotheekrenteaftrek in te voeren en, o gruwel voor de liberalen, ook een vermogens- en een inkomstenbelasting. De genese van Piersons hypotheekrenteaftrek en vermogensbelasting is een mooi voorbeeld uit de negentiende eeuw van hoe moeilijk het is om een nieuw belastingstelsel, precies passend bij de tijd, in te voeren. En zeker ook hoe moeilijk het is om daarbij dan de regelingen die bij de vorige tijd pasten af te schaffen.

Piersons vermogensbelasting is ook om andere redenen boeiend voor economen van nu. Ook Pierson moest begrotingsneutraal opereren en moest dus belastingen invoeren om belastingen af te schaffen. De nieuwe regeling verving de bestaande belasting op rendement uit vastgoed door een belasting op rendement uit ander financieel vermogen, zoals aandelen en spaartegoeden. De discussie daarover is herkenbaar voor diegenen die een vermogensaanwasbelasting in Nederland willen invoeren. In dat licht is ook een rapport een eeuw later van de eerdergenoemde Koopmans interessant. Koopmans stelde een oorlogsvermogensaanwasbelasting voor. Hij meende dat uit economisch oogpunt een omslag over de ten gevolge van de oorlog gestegen vermogens billijker en functioneler was dan een verhoging van de belastingen op inkomen. Dat roept natuurlijk direct de vraag op hoe de grondslag voor zo'n specifieke belasting kan worden vastgesteld. Tegenwoordig moet het democratische debat over onze belastingen zich beperken tot een strikt kader van ICT-capaciteit. Zo erg was het niet in hun tijd, maar ook Pierson en Koopmans moesten rekening houden met de uitvoerbaarheid van hun belastingvoorstellen.

Een ander opvallend actueel punt in Piersons belastinghervormingen is dat hij de invoerrechten wilde verhogen om zijn begroting na belastinghervormingen weer in balans te krijgen. Dat is een aanpak die heel lang is weggeweest, maar nu weer helemaal terug is dankzij de recente *Liberation Day* op 2 april 2025, de dag waarop de Verenigde Staten aankondigden dat het buitenland, door middel van importheffingen, voor de belastingverlagingen in de Verenigde Staten moest gaan betalen.

Minder praktisch dan belastingbeleid is het onderwerp van verwachtingen in de economie. Dat verwachtingen een cruciale rol spelen in het economisch leven werd in de jaren zeventig